

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2013

CİLT:3 SAYI: 5

ISSN: 2146-5207

TOPLUMSAL MUHALEFETİN KÜRESEL DÜZENE ENTEGRASYONU: MODERN TOPLUMSAL HAREKETLERDEN YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERE DÖNÜŞÜM

Selcan Peksan

Özet: Tarih boyunca toplumlar sürekli olarak hareket halinde olmuşlardır. Bu hareket yalnızca fiziki hareket ile sınırlı kalmamakta düşünsel anlamda da gerçekleşmektedir. Bir otorite figürüne karşı uyum sergilendiği gibi ona tepki de mevcut olmuştur. Modern dünya içerisinde Batı yayılcılığı birçok toplumun hareketine sebebiyet vermiştir. Batı yayılcılığı ve genişleme isteği toplumların ona karşı direnç göstermesine yol açmıştır. Bu durumda her toplum kendi dünya görüşü ve olanakları çerçevesinde karşılık verebilmiştir. Ancak günümüzde durum farklılaşmaktadır. Geçmişte yaşanan toplumsal hareketler yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Bu hareketler yeni düzene adapte olabilen toplumlar ile birlikte değişmiş ve dönüşmüştür. Bu yazımızda da yeni toplumsal hareketlerin incelenmesi sunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: muhalefet, küresel düzen, toplumsal hareketler, dönüşüm, direnç.

INTEGRATION OF SOCIAL OPPOSITION TO THE GLOBAL ORDER: TRANSFORMATION FROM MODERN SOCIAL MOVEMENTS TO NEW SOCIAL MOVEMENTS

Selcan Peksan

Abstract: Throughout history, societies have been constantly on the move. This movement is not only limited to physical movement, but also takes place in an intellectual sense. There has been a response to an authority figure as well as conformity to it. Western expansionism in the modern world has given rise to the movement of many societies. Western expansionism and the desire to expand have led societies to resist it. In this case, each society was able to respond within the framework of its own worldview and possibilities. Today, however, the situation is different. Social movements in the past have left their place to new social movements. These movements have changed and transformed with the societies that can adapt to the new order. In this article, the examination of new social movements is presented.
Keywords: opposition, global order, social movements, transformation, resistance.

TOPLUMSAL MUHALEFETİN KÜRESEL DÜZENE ENTEGRASYONU: MODERN TOPLUMSAL HAREKETLERDEN YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERE DÖNÜŞÜM

Selcan Peksan

Modern dünya sistemi, tarihi boyunca, hegemonik güçler tarafından belirlenen ve toplumlara dayatılan kurallara, ilişki ve toplumsal örgütlenme biçimlerine karşı gelişen direnişlere sahne olmuştur. Toplumsal değişimi tetikleyen temel faktörlerden olması sebebiyle sosyolojinin ana ilgi alanlarından biri olagelen toplumsal hareketlerin başlıca sebebi olarak, Batılı kapitalist ilişki biçimlerinin genişleme ve yayılma dinamiğinin, insanların yaşam biçimlerinde ve toplumların düzenlerinde yol açtığı olumsuz sonuçlar olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal hareketlerin kaynakları, aktörleri, hedef ve söylemleri, eylem yöntemleri, organizasyonel duruş ve yapıları; küresel politik, ekonomik ve sosyal sistemden etkilenir ve hareketler bu yönleriyle, baskı altına alınma ya da yok edilme gibi başarısızlık ihtimallerinin yanı sıra, karşı çıktıkları sisteme içerilme riski de taşırlar. Bu yazının amacı, modern toplumsal hareket dalgalarını tarihsel perspektiften kısaca değerlendirerek günümüz yeni toplumsal hareketleriyle kesiştiği, ayrıldığı noktaları irdelemek ve yeni dönemle birlikte ortaya çıkan küresel muhalefet hareketlerinin sınırlılığına ve risklerine dikkat çekmektir.

XIX. yüzyılda sanayileşme ile birlikte, ticaretin ve üretimin yapısındaki dönüşümlere bağlı olarak, yeni yatırım alanları, yeni pazarlar yaratma ve hammadde elde etme isteği, Avrupa Devletleri'ni, dünyanın geri kalanıyla siyasal bağımlılık, ırksal eşitsizlik ve ekonomik sömürü temelinde şekillenen emperyalist ilişkiler kurmaya itmiştir.¹ Sömürüye dayalı bu şekil eşitsiz bir ilişki, sömürülen uluslarda anti-emperyalist, ulusalçı, bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, o zamana kadar, piyasa rekabetinin yayılmasını az çok göğüslemiş olan çeşitli toplumsal gruplar birdenbire kendi kurulu yaşam ve çalışma modellerini proleterleşme tehdidi karşısında bulmuşlar ve bu tehdide karşı çok çeşitli türde mücadelelerle yanıt vermişlerdir.² Küçük toprak sahibiyken topraktan ayrılmak zorun-

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 8. baskı, 2000, s.200, 207.

² Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s. 78.

da bırakılan; küçük bağımsız imalatçı ustasıyken ücret karşılığında çalışmak durumunda kalan ya da köylerinden sürülen bu toplumsal gruplar, şehirlerde yoğunlaşarak sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu işçi sınıfını oluşturmuşlardır. Ulus çapında örgütlenme için çok gerekli olan ulaşım ve iletişimin ilerlemesi de, bir işçi hareketini mümkün kılan ortamı yaratmıştır.³ Başka bir deyişle, Sanayi Devrimiyle üretim sürecinde yaşanan dönüşümün daha önceki dönemin toplumsal ilişkilerini ve sosyal gruplarının niteliklerini değiştirmesi ve sömürünün bir ayağının da toplumsal ilişkilerde gerçekleşerek sınıfsal farklılıklara dayanan eşitsizlikler yaratıp derinleştirmesi, sanayileşen Batılı ülkelerde de sınıf hareketlerini ortaya çıkarmıştır.

Sosyalist partilerin ve sendikaların örgütlediği sınıf hareketleri, sınıfsal çelişkilerin ve eşitsizliklerin sebebi olarak kapitalizmi görüyor ve kapitalizmin yerine emeğin yanında bir toplum düzeninin inşasını amaçlıyorlardı. Diğer yandan, milliyetçi söylemlerle beslenen ulusalcı hareketlerin bir kısmı, dünyanın değişen sınırları içinde vatandaşlık üzerinden hakların ve sorumlulukların eşitlenmesi için; diğer bir kısmı da emperyalist ve sömürgeci devletlere karşı iktisadi ve siyasi bağımsızlık kazanılması yoluyla devletlerarası sistemde eşit duruma gelme hedefiyle mücadele etmişlerdir.⁴ Her iki hareket de dönemin getirdiği eşitsizliklere karşı eşitlik talebiyle ortaya çıkmış; modern dünyanın temel politik aktörü olarak devleti görmüş; hedefledikleri toplumsal dönüşümün ilk basamağı olarak devlet iktidarını ele geçirmeyi amaçlamışlar⁵ ve söz konusu dönüşümü yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştireceklerine⁶ inanmışlardır. Bu ortak noktalara rağmen sorunu tanımlayışları, eşitsizliğin kaynağı olarak gördükleri sistemsel çelişkiler ve iddialarının toplumsal temelleri bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Sınıf hareketleri, eşitsizliğin kaynağı olarak kapitalist sınıfın proletarya üzerindeki ya da işverenlerin işçi-

³ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 188, 214.

⁴ Zafer Yenal ve Biray Kolluoğlu Kırılı, "Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri", *Birikim*, Eylül 2005, s. 11.

⁵ Ancak belirtmek gerekir ki mücadelenin devlet merkezli gerçekleşmesi fikrinin galip gelmesinden önce her iki harekette strateji konusunda uzun süren iç tartışmalar yaşanmıştır. Devlet yönelimli perspektife sahip olanlarla devleti düşman olarak gören ve bunun yerine kendiliğinden, bireysel dönüşümü vurgulayan gruplar arasında yaşanan bu tartışmalar; sınıf hareketleri açısından Marksistlerle anarşistler arasında; ulusalcı hareketler açısından ise politik ve kültürel ulusalcılar arasında gerçekleşmiştir. Modern dünyada devlet aygıtı, gücün merkezi olarak kabul edildiğinden ve aynı zamanda, devlet bu gücü kullanıp kendisine karşı gelişen bu hareketleri bastırarak başarısız olmalarına sebep olabileceğinden, bu tartışmalar sonucunda; öncelikli olarak devlet iktidarını ele geçirmek ve sonrasında dünyayı değiştirmek temel amaç olarak kabul edilmiştir.

⁶ Her iki hareket içerisinde de bu amaca ulaşma biçiminin nasıl olacağı konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Dönüşüm tarzı konusundaki bu tartışmalar genel olarak, direnişle, yasadışı biçimde olması gerektiğini savunanlarla, yani devrim yanlılarıyla; yasal biçimde politik ikna yolunu seçenler, yani reform yanlıları arasında yaşanmıştır.

ler üzerindeki baskılarını, diğer bir deyişle kapitalist sistemin sınıfsal çelişkilerini vurgularken; ulusalcı hareketler, sorunları devletler ve etnik gruplar arasındaki eşitsizlikler bağlamında değerlendirmişlerdir. Süreç içerisinde, Sosyal Demokrat hareketler, merkez ülkelerin hemen hemen çoğunda yasal yollarla politik güç elde ettiler ve devlet iktidarına gelme amaçlarını gerçekleştirdiler. Buna karşılık Komünist hareketler, direniş ve ayaklanma yoluyla çevre ve yarı çevre ülkelerde iktidara gelmişlerdir. Ulusalcı hareketlerin de Asya ve Afrika'da bağımsızlık kazanıp iktidarı elde ederek amaçlarına ulaştıkları söylenebileceğine göre, ilk dalga toplumsal hareketlerin genel olarak başarılı oldukları kabul edilebilir. Ancak devlet iktidarına gelen bu hareketler, devlet gücünün düşündüklerinden daha sınırlı olduğunu anlamışlardır. Çünkü her bir devlet, hiçbir ulusun egemenliğinin kesin olmadığı bir devletlerarası sistemin parçası olarak sınırlandırılmıştır. Dahası bu hareketlerin devlet iktidarına gelmeleri, hareket militanlarının iktidar sahibi olmaları anlamına gelmiş, diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği'ndeki Nomenklatura örneğinde olduğu gibi, her ülkede, toplumun geri kalanından daha güçlü yeni bir bürokratik seçkin sınıfının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir başka deyişle, hareketlerin kaynağı olan militan, sendikalist taktikler karşı devrimci bir hale gelmiştir.⁷ Sonuç olarak, bu hareketlerin devlet iktidarını ele geçirmeyi başardıktan sonra, vatandaşlarını tam olarak yerine getirme ve dünyayı dönüştürme aşamasında beklentileri karşılayamayarak, hayal kırıklığı yarattığı söylenebilir.

Birinci dalga toplumsal hareketlerden özellikle sınıf hareketlerinin, 1945-60 döneminde partiler kurarak iktidar olmaları, sanayi işçi sınıfının büyük ölçüde örgütlü hale gelmesi ve yaşam standartlarında hatırı sayılır bir yükselmenin yanı sıra devletin politik yapısı içinde yer edinmeleri gibi sosyal kazanımlar, hareketlerin birincil amaçlarından pek çoğunu elde etmiş olduklarını göstermektedir. Ne var ki bu partiler bir süre sonra kendilerini yalnızca merkez, çekirdek işçi sınıfını temsil eder konumda bulmuşlardır. Ücretli emek gücünün sayıca büyüyen kesimlerine (maaşlı meslek sahipleri, 'kadınlaşmış' hizmet sektörü ve 'etnikleştirilmiş' vasıfsız ya da yarı-vasıflı emek) politik bakımdan seslenmekte ve bu grupları kapsamakta ise yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla birinci dalga hareketler tarafından şekillendirilen örgütlerin, yeni büyüyen emek gücünü kapsamadaki yetersizliği, devletin politik yapısı içinde temsil edilemeyen bu grupların kendi taleplerini duyurmak amacıyla cinsiyet, etnik, kimlik, ırk gibi boyutları vurgulayan azınlık hareketleri, kadın hareketleri, barış ve çevre hareketleri gibi hareketler etrafında örgütlenmelerine sebep olmuştur. İkinci dalga hareketlerin ilk dalga hareketlerle ilgili diğer bir hoşnutsuzluğu ise, sosyal demokrat hareketlerin, devlet iktidarında pay almaktaki başarıları sonucunda muhalif niteliklerini yitirmiş oldukları iddiasıydı. Sosyal demokratların, Üçüncü Dünya ve sosyalist dünya karşısında, hem devlet politikasını hem de

⁷ Immanuel Wallerstein, "New Revolts Against The System", *New Left Review*, Mart-Nisan 2002, s. 32.

çokuluslu politikayı destekledikleri; işgücünün en düşük ücret alan ve en fazla sömürülen katmanlarının çıkarlarını temsil etmek için hiç çaba göstermedikleri ileri sürüldü. Kısacası suçlama, işçi hareketlerinin ve sosyal demokrat hareketlerin artık sistem karşıtı olmadıkları, ya da en azından, artık yeterince sistem karşıtı olmadıkları şeklindeydi.⁸ Daha açık bir ifadeyle, eski sol hareketler artık karşı çıkılan, problem olarak görülen işleyişin bir parçası olarak görülüyordu.

1960'ların sonlarından itibaren ortaya çıkan ikinci dalga toplumsal hareketler; azınlık, kadın hakları, ekoloji, barış, alternatif yaşam tarzı hareketleri gibi birbirlerinden farklı ve özellikle yerel taleplere sahip olmalarına rağmen; Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasına ve bu hegemonya içerisinde Sovyetler Birliği'nin de ABD ile danışıklı dövüş şeklinde ilişkiler kurmasına karşı olmaları ortak paydasında birleşmekteydiler.⁹ İkinci dalganın başka bir belirleyici özelliği de, muhatap olarak devlet iktidarına yönelmeye devam etmelerine rağmen, hareketler nezdinde toplumsal dönüşüm için iktidarı ele geçirmenin ön koşul olmaktan çıkmasıydı.¹⁰ Bu durumu büyük anlatılara duyulan inancın kaybına bağlı olarak siyasi nitelikli, dünyayı değiştirme amacı taşıyan hareketlerden parçalanmış, kültürel, kimlik, azınlık, cinsiyet temelli hareketlere doğru bir kaymanın başlangıcı olarak değerlendirilebiliriz.

Küreselleşme süreciyle birlikte, neoliberal ideoloji çerçevesinde kuralların küresel düzeyde yeniden düzenlendiği dünyamızda ortaya çıkan yeni sorunlar, 1990'lardan itibaren çeşitli tepkilere yol açmıştır. Alternatif küreselleşme hareketleri, aşğıdan küreselleşme hareketi, Küresel Adalet ve Dayanışma hareketi, hareketlerin hareketi, yaygın olarak da küreselleşme karşıtı hareketler olarak, farklı isimlerle anılan protesto ve hareketler, Batılı kapitalist ilişki biçiminin küreselleşmesine karşı "başka bir dünya" talepleriyle 1990'lar boyunca şiddetlenip genişlemiş; Seattle gibi eylemlerle küresel düzeyde ses getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte sosyal devlet anlayışının tasfiyesi, devletin kendi seçmen kitlesinden dışlanmasına yol açarak devletin vatandaşlarına yabancılaşması sonucunu doğurmuştur. Siyasi temsilin işlevliğinin ve sosyal fonksiyonlarını yerine getiremeyen devletlerin varlık sebebinin sorgulanması; toplumların geniş kesimlerinde siyasi partiler ve hükümetler de dâhil olmak üzere devlet aygıtına yönelen derin şüphe ve tepkiye sebep olmaktadır. Bu anlamda, toplumsal hareketlerin bir yandan siyasi çıkar ve muhalefetin ifadesini diğer taraftan da siyasi katılımı sağlama boyutuyla siyasi araç haline geldiğinden bahsedilmektedir.¹¹ Bu yönüyle bir süreç olarak küreselleşme, yalnızca yeni dünya düzenini işaret edip yeniden tanımlamakla kalmamış; aynı zamanda kendisine

⁸ Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *a.g.e.*, s. 86-87.

⁹ Wallerstein, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁰ Yenil ve Kırılı, *a.g.e.*, s.11.

¹¹ Arif Dirlik, *Küreselleşmenin Sonu Mu?*, Çev. İsmail Kovacı, Veysel Batmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 190-193.

karşı gelişen hareketleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Küreselleşme karşıtı hareketlerin içerisinde birinci ve ikinci dalga toplumsal hareket temsilcilerini görmek mümkündür. Ayrıca onlar gibi sınıfsal çelişkileri vurgulayıp, kültürel bir tepkiyi yansıtır ve anti-empyralist bir bakış açısı ortaya koyarlar. Buna rağmen, karşı çıkışın yöntemleri son derece farklılaşmış; hareketler uluslarüstü biçimde örgütlenmeye; küresel düzeyde adalet, dayanışma gibi uluslarüstü hedeflerle ortaya çıkmaya ve dahası kendi aktivitelerini organize etmek için küresel iletişim yapılarını kullanmaya başlamışlardır. Bu anlamda, küreselleşme karşıtlarının önceki dönem hareketlerden çok daha uluslarüstü bir nitelik gösterdiği ve organizasyon, hedef, örgütlenme biçimi, kullandığı dil ve araçlar gibi bir dizi noktada farklılaştığı kabul edilmektedir. Bu farklılıklardan bazıları, Eski Sovyet Bloğunda ve diğer bazı ülkelerde uygulandığı biçimiyle 'gerçek sosyalizmin' artık uygun bir referans noktası olmaktan çıkması, devrime dayalı bir değişikliğe dair umutların büyük ölçüde var olmaması ve çoğu protestocunun şiddet kullanımını reddetmesi, protestocuların temel kaygılarının Güney Yarımküre'deki insanlar olması ve daha genel olarak, sanayileşmiş dünyadaki işçilerin yazgıları yerine küresel düzeyde toplumsal, politik ve ekolojik problemleri öncelikli olarak ele almaları, çokuluslu şirketler ve uluslararası yönetim organlarının ana hedef olması, karşı hareketlerin daha önce hiç görülmedik derecede ulusaşırı olmaları ve giderek artan biçimde Güney Yarımküre'den grupları da dahil etmeleridir.¹²

Yeni dönem toplumsal muhalefet hareketleri ve protestocu grupların ideolojik yelpazesi, Hıristiyan gruplardan başlayarak, sosyal demokratlara hatta anarşistlere kadar uzanarak oldukça geniş bir alanı kaplar. Dolayısıyla dünya düzeninin neoliberal ideolojiler çerçevesinde yeniden yapılanmasına karşı durma ortak paydasında buluşan, birlikte eylem yapmayı başarabilen bu gruplar, aslında politik ve sosyal açılardan birbirlerinden çok farklı düşünmekte, örneğin kimi gruplar yalnızca yeni liberal politikalara karşı çıkarken, kimileriye tümüyle kapitalizme karşı mücadele etmektedirler. Bu hareketlerin belli bir örgütlenme modeli, bir merkez komitesi olmadığı gibi, nereye ulaşacağı, nasıl ulaşacağı konusunda hareketin içinde görüş birliği de oluşmamıştır. Bu anlamda küreselleşme karşıtı hareketlerin içerisinde kabaca bir değerlendirmeye, birbiriyle eklemlenen fakat birbirinden farklı üç ayrı hareket söz konusudur. Birincisi, anti-kapitalist hareket, küreselleşmeye karşı sürdürülen mücadeleyi kapitalizmin bu yeni aşamasında kapitalizme karşı verilen mücadelenin bir aracı saymaktadırlar. İkincisi, kapitalizmi, pazar ekonomisini, sermayenin konumunu, daha doğrusu özel mülkiyeti bütünüyle reddetmeyen, düzenlenmiş bir pazar ekonomisinden yana olan, esas olarak neoliberal kapitalizme karşı çıkan hareketlerdir. Üçüncü olarak da küreselleşmeye kültürel bakımdan karşı çıkan,

¹² Dieter Rucht, "Social Movements Challenging Neo-liberal Globalization", Social Science Research Center, Berlin Perspectives, http://wz-berlin.de/zkd/zcm/pdf/dieter_rucht_social_movements_challenging.pdf (28.12.2006), s. 16.

anti-kapitalist olmaktan ziyade, anti-Batı bir tavrı yansıtan hareketlerden bahsedilmektedir.¹³ Hareket içindeki gruplar; neoliberal politikalar sebebiyle işçilerin durumlarının önemli boyutlarda kötüleşmesi ve mevcut kazanımlarının ellerinden alınmasına karşı oluşan emek hareketlerinden; kadın emeği üzerindeki sömürüye ve kadın olmaktan kaynaklanan sorunlara karşı olan kadın hareketine; küreselleşen kapitalizmin eko-sistem üzerinde yarattığı tehlikelerin karşısında oluşan çevreci hareketten; özellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanan liberal politikalarla tarımın yıkıma sürüklenmesi ile açığa çıkan topraksızlaşan köylü hareketine; yoksulluğun ve açlığın artık dünya nüfusunun neredeyse yarısının yaşamı haline gelmesi karşısında, yoksulluk karşıtı hareketlerden ve dini, etnik ve ulusal parçalanmaların ortaya çıkardığı baskılara karşı olan gruplara kadar geniş bir yelpaze sunmaktadır. Bunların yanı sıra, yalnızca yoksul ülkelerin dış borçlarının silinmesine odaklanmış gruplar olduğu gibi, sadece AIDS, sıtma gibi ilaçlara patent uygulanmasına karşı olan, ya da eş cinsellerin hak ve kimliklerinin tanınması için mücadele eden gruplar da bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, karşıt gruplar birbirlerinden önemli ölçüde farklıdırlar ve 'nasıl bir dünya' sorusuna verilecek yanıtlarda birbirlerinden son derece farklı görüşlere sahiptirler. Karşıt gruplar arası farklılıkların ilki grupların kökenidir. En iyi bilinen ve en iyi finanse edilen hareketlerin tabanı OECD ülkelerindedir. Diğer bir farklılık, grupların tutumlarında ortaya çıkmaktadır. 'Kuzeyli' gruplar, kendi hükümetlerini ya da OECD hükümetlerini daha çok eleştirme eğilimindedirler. Grupların hacimleri de farklılık göstermektedir. Bazıları, bir kişinin yönettiği bir web sitesi olabilirken; bazıları profesyonelce yönetilen, medyayı etkileme konusunda uzman olan mülti milyon dolarlık organizasyonlardır. Son olarak, grupların öncelikli olarak ele aldıkları konular da farklılaşmaktadır. (Fakir ülkelerle dayanışma, insan ve işçi hakları, çevre, tüketici aktivizmi, pro-demokrasi gibi...)¹⁴

Küreselleşme karşıtı hareketler, özellikle 2000'lerin ortalarına doğru sıkça eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin en önemlileri, hareketlerin somut çözümlere yönelmekte yetersiz kalması ve neyin tarafında olduğunun kimi zaman belirsizleşmesidir. Bilindiği gibi belirsizlik, hız, geçicilik ve bireysellik gibi mottoların ön plana çıkartıldığı, süresiz ve parçalı toplumsal görünüm çağımızın en öne çıkan özellikleridir. Dolayısıyla sistemin içinden, sisteme karşı yükselen tepkilerin de aynı niteliklerle, aynı söylem ve yöntemlerle gerçekleşiyor olması hareketlerin alternatif getirmek bir yana, içselleştirildiği sistemin işlerliğini küresel düzeyde yaygınlaştırmak gibi bir amaca hizmet etmeleri riskini taşımaları söz konusudur. Hareketlere yöneltilen bir diğer eleştiri, hareketin heterojen yapısı ile ilgilidir. Her ne ka-

¹³ Ahmet İnsel, "Günümüzdeki Hareketin Öznesi Çok-Kimlikli bir Özne Olabilir", *Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda*, Der. Osman Akinhay ve Özcan Özen, İstanbul, Everest Yayınları, 2003, s.26.

¹⁴ Gijsbert van Liemt, "Towards a Different Kind of Globalization, or How the Anti-Globalists View the World", *Policy Integration Department World Commission on the Social Dimension on Globalization*, International Labour Office, Geneva, 2004, s.5.

dar çeşitlilik, yeni toplumsal hareketin güçlü yanı olarak görülüyorsa da, birbirinden çok farklı grupların aynı amaç için birlikte hareket etmeye çalışması, kimi zaman hareketin kendi içinde çelişmesini de beraberinde getirmiştir. Zira yoğunlukla sol kesimden beslenen bir hareket olmasına karşın içinde muhafazakar bir kilise topluluğu¹⁵, sağcı, hatta neo-Nazi gruplar da bulunabilmektedir. Örneğin, ucuz emek olduğu için Güneyli işçilere işlerini kaptıran sağ kesim bu yüzden yeni toplumsal hareketin içindedir. Bu da, göçmenlere ve kadınlara karşı tepkili grupların da hareketin içinde kendine yer bulması anlamına gelmektedir.¹⁶ Farklı amaçlara sahip örgütlerin koordine çalışmasının iyi sonuçlar verme ihtimaline karşın, ortaklıkların büyük olasılıkla kırılgan olacakları unutulmamalıdır. Grupların ideolojik yaklaşımları, kısa ve uzun vadeli hedefleri ile yöntemleri farklılıklar gösterdiğinden, etkili koalisyon gerçekleştirilmesi zor bir durumdur.¹⁷ Ayrıca, hareketin demokratik ve yatay bir örgütlenmeyle çok çeşitli grupları barındırıyor olması ve organizasyon ve planlama anlamında merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenmeden uzak durmasının hareketin etkisini azaltan bir unsur olduğu da söylenmektedir.

Küresel düzeyde yerleşmiş olan hareketin karşısına aldığı aktörleri doğru tanımlayamadığı, uluslararası kurumlar ile çokuluslu şirketlerle ilgili çalışmalara yoğunlaşarak, ulus-devlet yapısında hâlâ var olan kritik gücü göz ardı ettiği de eleştiriler arasındadır.¹⁸ Zira küresel ekonomik düzeni geliştiren ve “neoliberal devlet” kavramını yerleştirenlerin devletler olduğu görüşü hala yaygındır. Bu yüzden eylemlerin sadece DTO gibi örgütlere yöneltilmesinin hareketi zayıflattığı iddia edilmektedir. Ayrıca, hareketin temelde kapitalizme karşı çıkmaması konusunda eleştiriler de getirilebilir. Küreselleşme, ‘küresel kapitalizm’ olarak adlandırıldığında daha anlamlı olmaktadır ve dünya ölçeğinde yıkıcı etkileri olan, küreselleşmeden çok kapitalizmdir.¹⁹ Hareketlerin çözümün bir parçası olmak için siyasetin içinde aktif olarak görev almaya çalışmaları da temel prensipleriyle çeliştiğinden bu yönde çabalar da eleştirilmekte, bu hareketler siyasi partiler tarafından kullanılmakla eleştirilmektedir.²⁰ Fakat siyasi bir aktör haline gelmeden karar alma sürecini

¹⁵ Najum Mushtaq, “Can Another World Be Made Possible Via The World Social Forum?”, *New African*, Mayıs 2007, s.48.

¹⁶ Farhana Khatri, “Is Anti-Capitalism Enough?”, *Women & Environments, L’automne/l’hiver*, 2004-2005, s.36.

¹⁷ Christopher B. Brooks, “Faction in Movement: The Impact of Inclusivity on the Anti-Globalization Movement”, *Social Science Quarterly*, Vol. 85, No. 3, 2004, s. 562.

¹⁸ Petr Lebeda, “Globalization - Critical Reconstructions”, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 6, No. 2, 2003, s. 197.

¹⁹ Neil Thomas, “Global Capitalism, The Anti-Globalization Movement and The Third World”, *Capital & Class*, No. 92, 2006, s. 61-65.

²⁰ Sarah Waters, “Mobilising Against Globalisation: Attac and the French Intellectuals”, *West European Politics*, Vol. 27, No. 5, 2004, s. 867-869; Christian Losson ve Paul Quinio, *Génération Settle : Les rebelles de la mondialisation*, Paris, Bernard Grasset, 2002, s. 141.

etkilemenin zorluğu da ortadadır. Tek kutuplu ve ABD'nin domine ettiği bir düzende küresel hareketlerin ne başarabileceği tartışmalıdır.²¹ Ayrıca, harekete uluslararası müzik ve sinema yıldızları tarafından da sahip çıkılması, kamuoyu nezdinde örgütlere olan ilginin azalmasının sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, Üçüncü Dünya'nın borçlarının silinmesi için düzenlenen konser organizasyonu Live8 gibi tekil kampanyalara katılmakta²²; bu şekilde vicdan rahatlatan ama hiçbir gerçek çözüm içermeyen eylemlerin sahipleri, İslam dünyasında Batı müdahaleleri sonucu gerçekleşen trajik olaylara karşı tepki üretme noktasında sessiz kalmaktadırlar.²³ Çünkü daha iyi bir dünya hayaliyle küresel adletsizliklere karşı gelişen mücadelenin yöntem, sınır ve biçimi de mücadele edilen sistem tarafından tanımlanmakta, protestolar da popülerleştirilerek tüketim kültürünün parçası haline getirilmektedir. Diğer yandan, şiddet kullanımı gibi yöntemler de kamuoyu nezdinde hareketlerin meşruiyetini zedelerken katılımı azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Bazı grupların şiddete başvurarak ana akım örgütlerle yöntem bazında farklılaşması Seattle'da görülen geniş katılımın zaman içinde azalmasının sebeplerinden birisi olarak kabul edilmektedir.²⁴ Bu görüşler ışığında "Wall Street'i İşgal Et Eylemleri" örneğini ele alarak yeni toplumsal muhalefet hareketleriyle ilgili görüşlerimizi sınavabiliriz.

Kapitalizmin neoliberal ideoloji çerçevesinde küreselleşmesine ve bu sürecin küresel düzeyde yarattığı tahribata karşı gelişen bu tepkiler 2000'lerden itibaren zayıflamıştır. Ancak 2010 yılında Arap halklarının, işsizlik, kötü yaşam koşulları, siyasi yozlaşma gibi birçok soruna karşı; özgürlük, insan hakları ve demokrasi talepleriyle ayaklanması, küresel düzeyde yankı uyandırdı. 2011 yılında Arap Baharı'ndan²⁵ ve Avrupa'da yükselen protestolardan ilham alan, kendilerini küresel hareketin parçası ve % 99 olarak tanımlayan binlerce insan, dünyanın finans mer-

²¹ Frederick H. Buttel, "Some Observations on the Anti-Globalization Movement", *Australian Journal Of Social Issues*, Vol. 38, No. 1, 2003, s. 108.

²² Paul Kingsnorth, "So Where Did Global Resistance Go?", *New Statesmen*, 2005, s. 19.

²³ Ufuk Özcan, "Toplumsal Muhalefetin Minörleşmesi ve Ayrışık-Parçalı Görünürlüğü", *Sosyologca*, Sayı: 4, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 23.

²⁴ Buttel, *a.g.e.*, s. 107-108.

²⁵ Şüphesiz Arap Baharı bütün bu hareketlerden farklı dinamikler taşımakta, farklı nedenlerle farklı hedeflere yönelmekte ve başlı başına ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Arap Baharının kapitalizme, küreselleşmeye ya da Batılı örgütlenme, iktisadi ve toplumsal ilişki biçimlerinin yaygınlaşmasına karşı olmadığı, ulusal düzeyde bir tepki olduğu ve tam tersine batılı değerlerin tetiklediği, parçalanmaya yönelik ciddi bir toplumsal değişimi beraberinde getirdiği söylenebilir. Diktatörlüğe, baskıya ve küçük bir sınıf azınlığın inisiyatifinde kalan hayatlarının kaderini ellerine almak için canlarını ortaya koyan bu insanların mücadelesi, küresel güçler tarafından manipüle edilmeye açık haldedir. İnsan hakları, özgürlük, demokrasi gibi evrensel insani haklar söylemi ile yıkılan düzenin yerine kapitalizmin kurallarının belirlediği küresel kalıpların konulması gibi bir risk taşımaktadır.

kezi Wall Street'i, daha adil bir dünya talebiyle işgal ettiler. Daha da önemlisi, yüzlerce, binlerce insanın katıldığı işgal ve protestolar, birkaç hafta gibi kısa bir sürede Madrid'ten Cape Down'a, Buenos Aires'ten Hong Kong'a, 1500'den fazla şehre yayılmıştır. Bu durum, işsizlik, yoksulluk ve ekonomik krizlerin sebebi olarak insanların kendilerini değil, sistemi suçlamaları gerektiği yönünde uyanan politik bir bilincin işareti olarak görülmektedir.²⁶ Wall Street İşgali farklı bir hareket olarak görülse de, küreselleşme karşıtı hareketler ile aralarında örgütlenme biçimi, aktörleri ve ortaya çıkış sebepleri gibi bir dizi paralellikler söz konusudur. Buna karşılık, önemli farklardan da bahsedilmektedir. Örneğin küreselleşme karşıtı hareketlerin hedef olarak DTO, IMF, G8 zirve toplantılarını seçmiş olmasının, zirveler doğaları gereği geçici olduğundan, hareketin de kısa süreli ve geçici olmasına sebep olduğu; buna karşılık, Wall Street'i İşgal Et Hareketinin, kalıcı bir hedef belirleyerek varlığını sabitleştirdiği söylenmektedir. Seattle eylemlerinden Wall Street eylemlerine kadar geçen 10 yıllık sürede, yoksulluk ve gelir adaletsizliklerinin zengin ülkelerde de yaygın hale gelmesi ve sistemin ürettiği adaletsizliklerin daha geniş kitlelerce fark edilmesi, iki hareket arasındaki en büyük fark olarak görülmektedir.²⁷ Bu yönüyle, Wall Street eylemleri, küresel adaletsizliğin zengin ülkeleri de önemli ölçüde etkilediğini; sistemin meşruiyetinin ve sürdürülebilirliğinin sistemin merkezinde dahi sorgulandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kapitalist küreselleşmeye karşı ulusal ve yerel ölçekte oluşturulan birer direnişler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz Wall Street'i İşgal Eylemlerinin farklı kesim ve kimliklerden gelen aktörleri, kurumsal siyaseti ve siyasi partileri, daha açık bir ifadeyle temsili liberal demokrasi ve kurumlarını yetersiz bulma noktasında buluşmaktadırlar. Ve asli hedefleri olan katılımcı demokrasi modelini kendi işleyişlerinde uygulamakta; halk meclisleri oluşturarak, her tür kararlarını herkese açık biçimde ve konsensüs sağlayarak almaktadırlar.²⁸ Yürüyüşlerin nereye yapılacağından kışlık çadırların teminine kadar her konu hakkında kararların verildiği halk meclisleri çok güçlü ve yenilikçi bir süreci beraberinde getirmekle birlikte; geniş katılımlı halk meclislerinde ulaşılan fikir birliğine dayanan bu süreç oldukça yavaş işlemektedir. Ayrıca kayıtlı üyeleri olmadığı gibi bir programı bile olmaması, hareketin somut kazanımlar değil de yalnızca manevi kazanımlar elde etmiş olmasının sebebi olarak görülmektedir.²⁹

²⁶ Sarah Van Gelder, *How Occupy Wall Street Changes Everything*, California, Berrett-Koehler Publishers, 2011, s. 14.

²⁷ Naomi Klein, "The Most Important Thing In The World", *How Occupy Wall Street Changes Everything*, California: Berrett-Koehler Publishers, 2011, s. 65-66.

²⁸ Baran Alp Uncu, "Seattle'dan Wall Street'e", *Radikal Gazetesi*, 23.10.2011

²⁹ John C. Berg, "From Madison to Wall Street -Assessing the Electoral Consequences of Protest on the Left", *Social Science Research Network Papers*, November 2011, s. 16.

Sonuç Yerine

Modernleşme ile birlikte Batılı kapitalist ilişki biçimlerinin evrensel gelişme çizgisi olarak kabul edilerek dünyanın geneline yaygınlaştırılması, kapitalizm doğası gereği eşitsiz bir sistem olması sebebiyle, gerek Batılı ülkelerin kendi içlerinde gerekse dünyanın geri kalanında sebep olduğu eşitsizlik ve sömürüye karşı çeşitli direniş ve tepkilerle karşılaşmıştır. Bu direniş ve hareketler, dünya düzeninin şekillenmesinde rol oynarlar ama aynı zamanda karşı çıktıkları sistemin işleyişinden etkilenir ve bu çerçevede şekillenirler. Bu anlamda, modern toplumsal hareketlerde iki kırılma noktası dikkat çekmektedir. Birincisi, ilk dalga toplumsal hareketlerin elde ettikleri kazanımlara karşın siyasi aktör olarak devlet aygıtının parçası olduklarında sayıca büyüyen azınlıkları ve ezilen grupları temsil etmede başarısız olmaları ve dünyayı dönüştürme yönündeki hedeflerini rafa kaldırarak muhalif niteliklerini yitirmeleridir. Hareketlerin deneyimlediği bu hayal kırıklığı sonucu, sınıfsal ya da ulusal eşitsizliklere karşı gelişen tepkiler; kültürel parçalanma, azınlık, cinsiyet eşitsizlikleri gibi konulara odaklanan hareketlere doğru evrilmeye başlamıştır. 1968 hareketleriyle başlayan bu yönelim özellikle küreselleşme karşıtı hareketlerden itibaren belirgin hale gelerek dönemin özelliklerine bağlı olarak farklı bir kırılma noktasını göstermektedir. SSCB'nin yıkılması ile kapitalizmin geçerli ve mümkün olan tek hayat biçimi olduğuna dair bir ön kabul tüm dünyada yaygınlaşmıştır.

Küreselleşme süreci, bir yandan Batılı modern kapitalist ilişki biçimlerinin tüm dünyaya yayılmasına, neoliberal ideolojilerle sözde özgürlüklerin yaygınlaştırıldığı söylemiyle özellikle ekonomik sınırların kaldırılmasına, ama aynı zamanda insanların artan eşitsizlikler ve kötüleşen hayat koşulları içinde sıkışmasına hizmet etmiştir. Bu tip bir toplumsal düzenleme biçiminin tüm dünyaya yayılması, bir yandan homojenleştirme süreci olarak işlerken, diğer taraftan, yerellik, çeşitlilik ve farklılıkların yüceltildiği bir sürece paralel gitmektedir. Geçmişte, toplumda marjinal olarak tanımlanan her türlü sapma, farklılık, eşitsizlik, herhangi bir dönüştürme çabası söz konusu olmadan bir gerçeklik, düzenin bir rutini ve koşulu olarak benimsenmekte; mevcut egemenlik ilişkileri içinde sıradanlaştırılarak küre-yerel düzene eklenmektedir.³⁰ Yerelliklerin bu şekilde küresel düzleme taşınması, dünya sisteminin bir parçası olunmasını sağlamaktan ziyade karşılıklı bağımlılığı artıran bir süreç olarak işlemektedir. Yerel çeşitlilik, çokluk ve toplumsal farklılıkların normalleşmesi ve küreyerelleşme çerçevesinde küresel sistemin parçası ve küresel sistemde etkili unsurlar gibi algılanması mevcut egemenlik ilişkilerini

³⁰ Ertan Eğribel, "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor - Buharlaşan Her Şey Katlaşıyor: İnsan ve Uygarlığın Kendine Yabancılaşması olarak Gündelik Yaşamın Kendiliğindenleşmesi ve Marjinalleşmesi", *Sosyologca*, (Baykan Sezer'in 10. Ölüm Yıldönümü Anısına), Sayı:4, Temmuz-Aralık 2012, s. 139-149.

tartışma konusu olmaktan çıkarmaktadır.³¹ Dolayısıyla etnik ve kültürel parçalanma ile modernist homojenleştirme günümüzde dünyada olanları açıklama açısından iki zıt görüş, iki farklı argüman değil; küresel gerçekliğin iki ana trendidir. Doğu-Batı hegemonyasının iki merkezli dünyası politik ve kültürel olarak parçalanmakla birlikte, kapitalizmin homojenitesi her zaman olduğu gibi sistematik ve sağlam biçimde durmaktadır.³² Dahası, küreyerelliklerin tanımladığı merkezlessiz bir dünya algısının toplumsal hareketlere yansımaları da birçok problemi beraberinde getirmektedir. Özellikle büyük anlatılara olan inancın ve dünyayı bütünüyle dönüştürmeye yönelik umutların kaybına bağlı olarak ve dönemin özelliklerini yansıtır biçimde, hareketler; çeşitlilik, farklılık ve yerellikleri vurgulayan, parçalı, spesifik konulara odaklanmış, süreksiz ve esnek hale gelmiştir. Bu özelliklerin hareketlere yüklediği avantajların yanı sıra çıkış yolu bulma konusundaki tartışmalardan uzaklaştırdığı da iddia edilebilir.

Sonuç olarak küreselleşme süreci, farklı tip denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesine ve neoliberal ideoloji çerçevesinde yeni toplumsal kuralların küresel düzeyde yaygınlaştırılmasına hizmet ederken, bu sürece karşı gelişen toplumsal hareketler de yine dönemin söylem ve özelliklerinden etkilenmektedir. Dolayısıyla özellikle 1990'lardan itibaren başlayıp günümüzde Wall Street'i İşgal Et gibi eylemlerle devam eden yeni toplumsal hareketler de dönemin özelliklerini yansıtmakta ve bu durum hareketlerin zayıf noktası haline gelmektedir. Küreyerelleşme süreci yerel değerlerin küreselleşip normalleşmesine paralel biçimde, yerel sorunlara tepki olarak gelişen hareketlerin de küreselleşmesini sağlamakta ama aynı zamanda küresel değerlerin de yerele taşınarak farklı tip kuralların toplumlara yerleştirilmesi gibi bir risk de taşımaktadır. Hareketlerin küresel ve yereli bir araya getirme özellikleri, hareketin hem itici gücünü oluşturmakta hem de muhalefetin sistemi içselleştirilmesinin dayanağı olmaktadır.

³¹ Ertan Eğribel, "Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-Milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme ve Devletsiz Demokrasi / Egemenlik Anlayışı", *Sosyolojica*, (Baykan Sezer'in 10. Ölüm Yıldönümü Anısına), Sayı:3, Ocak-Haziran 2012, s. 285-304.

³² Jonathan Friedman, "Being in the World: Globalization and Localization", *Global Culture*, Ed. Mike Featherstone, London, Sage Publications, s. 311.